

Írói életrajzok

Gondolatok a könyvtárban

Dávid Gyula és Mikó Imre *Petőfi Erdélyben*, Vita Zsigmond *Jókai Erdélyben* című, több kiadást megért munkái az irodalmi élet örvendetes eseményére figyelmeztetnek: a monográfiák és portrésorozatok mellett újra előtérbe kerültek az *írói életrajzok*. Irodalomtudományunk nemigen bővelkedik a jól használható, eligazító, tudományos igényű írott életrajzokban. Bizonyára azért, mert az életrajz nem vonzó műfaja az irodalomtudománynak, az aprólékos adatgyűjtés időt emésztő filológiai kutatómunkát igényel, s nem utolsósorban azért, mert az eredmény nem elég mutató. De hát kell-e egyáltalán írói életrajz?

Műveiből lehet alaposan megismerni egy író, mégis szükségünk van a körülmények ismeretére is. A monográfiák s a portrék a nagy egyéniség életét követik nyomon, sőt nemegyszer az életű és az irodalmi munkásság összefüggésének feltárásából kortörténeti háttér kerekedik ki. Pontos, körültekintő filológiai alaposítás, életrajz-történeti kutatás nélkül nincs hiteles portré, de a műelemzés is nyerhet vele. Ezek szerint az irodalomtudomány igenis igényli a tudományos értékű életrajzokat — amint ezt újabb munkák is igazolják. Példaként idézhetjük Fekete Sándor *Petőfi Sándor életrajza I. A költő gyermek- és ifjúkora* (1973) című könyvét.

Az életrajz ősi irodalmi műfaj, egy egyéniség életének más író tollából származó leírása — az adatszerű felsorolástól egészen a tanulmányoszerű életrajzig. Az igazi életrajz kimondottan a személyi életre vonatkozik, de nem erkölccstan, nem történelem, nem biológia vagy lélektan, nem is irodalomelmélet. Ezért az írói életrajznak mint műfajnak túl kell lépnie azt a határt, amely az irodalomtudományt az általános történelemtől, az erkölccstantól és a lélektantól elválasztja; a személyiség életrajzába bele kell épülnie a hős és az életrajzíró viszonyának. A biográfusnak dokumentumokat, leveleket, szemtanúk vallomásait, önéletrajzi nyilatkozatokat kell értelmeznie, bírálnia — a tapintat és a szókimondó őszinteség határán. Ember formál tehát emberi dolgokról véleményt. Ahány életrajz, személyiség-megrajzolás: annyiféle tudós feladat, módszer, megoldás lehetséges. S bizonyos értelemben: annyiféle alkotói eredmény is. Közhely, hogy egy jó példakép elképzelhetetlen a megírójában is élő művészi alkotóerő működtetése nélkül, a szakember, a tudós és a szépirodalmi képességeinek találkozni kell a biográfusban: a szépirodalmi kiegészíti a tárgyon töprengő embert, a tények, az adatok tiszteltének jegyében munkálkodó tudós a lírátor „túlkapásait” fékezi.

A XIX. században teret hódító pozitívizmus sorozatosan jelentetett meg elsősorban tudományos igényű készült életrajzokat. Az irányzat képviselői, a Taine kidolgozta környezetelmélet szerint az egyéniséget a környezet (milieu) determináltjának tekintették, az alkotást a környező erkölcsök másolatának, amelynek megértéséhez a korszak ismeretén túl a művészegyenység pszichológiai elemzése is szükséges. Igazuk bizonyítására a pozitívista életrajzírók temérdek adatot gyűjtöttek (kár, hogy a Scherer-iskola adatbogarászása fajult), s bár a ténybizonyítást, a tudományosság bűvöletében dolgoztak, érdemük, hogy a lélektani elemzés fontosságára irányították a figyelmet, s az életrajz műfaját bizonyos szabályok betartásához szoktatták.

Az ókortól napjainkig íródott valamennyi életrajz egyben vallomás is a példaképről, a rokonlelkű írójáról, az elődről, a csodált üstökösökről, kiknek élete nem zárt le a halállal. Ilyen értelemben szemléletes Petőfi élete, akinek példáján talán a legjobban volt megfigyelhető az életnek a visszafelé való újraépülése, de arcvonásainak a cáfoló legendák és értékelések áradatában talán a legtöbbször és legtöbbször legkézzelre érhetően újra meg újra véghezvitt átalakítása is — mondotta egyik Petőfi-kutató, Vörös Károly. Megkezdődött ez már Erdélyi János, Gyulai Pál műveivel,

majd 1888-ban, a Kisfaludy Társaság pályázati felhívásával: „Kíváncsok Petőfi Sándor életrajza, fő tekintettel nem annyira a feladatnak esztétikai oldalára, mint inkább a biográfia anyagának teljes, pontos, részletes és kritikai összeállítására.“ A beérkezett pályamunkák legjobbjának Ferenczi Zoltán háromkötetes Petőfi-életrajza bizonyult. Ferenczi nagyszorgalmú, alapos biográfus, aki évek hosszú során át a pozitivisták lelkiismeretességével gyűjtötte az adatokat, a tények pontos megállapítására törekedett, s tudásának egész arzenáljával fogott az anyag szelekciójához, hogy minél teljesebb és megbízhatóbb könyvet adjon a nagyközönség kezébe. A költő fejlődését fokról fokra vizsgálta, úgy is, mint emberét, úgy is, mint művészt. Megérdemelten nevezte Illyés Gyula e munkát a nagyszerű Ferenczi Zoltán Petőfijének, s nagyon is objektív a *Magyar Irodalmi Lexikon* méltatása: egyik legjelesebb, legteljesebb Petőfi-életrajz, évtizedekig a legfontosabb írásmű a Petőfi-kutatók számára. Illyés *Petőfije* esszerű életrajz, érdeklődését főleg a költő belső fejlődése köti le, így műve a művészi alkotáshoz áll közelebb. A Ferenczi adatait is több ponton kiigazító Fekete Sándor könyve ugyancsak a tudományos igényű életrajztípust képviseli, s kimondottan a szakemberek számára készült. E tudományos életrajzból kibontakozó éles kontúrú, mégis árnyalt kritikai kép azt az elvet illusztrálja, hogy a költő ifjúkora művészileg is szerves előzménye volt a költő forradalmának, majd szabadságharcának. Elődöktől és kortársaktól származó gazdag anyagismerettel és kitűnő kritikai érzéssel szembesíti az egymásnak nemegyszer súlyosan ellentmondó adatokat, s így leszámolva apróbb és nagyobb helyi vagy országos mítoszokkal, világos, szabatos, hiteles életrajzot nyújt az olvasónak (a három kötetre tervezett mű első, 1844-ig vezető részeként).

Az életrajzhoz csatolt bevezető sorokkal Fekete Sándor művének célját így fogalmazza meg: „Egy iskoláit évente váltogató diák, egy ifjú obszits, egy faluzó színész vándorútjait fogjuk követni. A költői tehetség érlelődési és érvényesülési folyamatát szeretnénk rögzíteni, de nem áztatjuk magunkat azzal a reménnyel, hogy rejtélyeket fejthetünk meg. E nyugtalan országjárónak volt öccse is; mindketten ugyanazoktól a szülőktől származtak, egy táj, egy nép nevelte őket, részben még iskolájuk is közös volt, mégis, mekkora a különbség köztük! Ha más nem, a példa meggyőzhet bennünket arról, hogy az életrajz köznapj adataiból nem lehet a költővé levés végső titkait kibontani. De hogy miről beszél majd ez a költő, milyen élmények örömet-kínját súrítí verssé, a sors milyen kohójában készül a lángelménél nem kisebb fényű jellem, arról legtöbbet mégiscsak az életrajz mondhat. Ezért kötelessége minden kornak, hogy újra és újra ellenőrizze és fel-frissítse a költő életének történetét is, hogy az adatok és adalékok, az egymást cáfoló legendák és értékelések áradatából kimentse és felmutassa a lényegét, címás mítoszok nélkül.“ A legaprólékosabban tudományos bemutatást igénylő problémák tárgyalását függelékbe teszi, itt veszi szemügyre és vizsgálja meg az életrajz kereteibe nem illeszthető részletességgel, többek között a Petőfi nemzetisége és osztályhelyzete körül egy évszázada hadakozó nézeteket, a Petőfi színéssz pályájának különböző részleteire utaló, illetve színészi képességeit értékelő adatokat. A Petőfi-biográfia nagy vitáimái közül csak a származáshely körül kibontakozó vitát ismerteti a főszövegben, elsősorban a költő egész további magatartására vonatkozóan is lényeges következtetései miatt. Fekete igyekszik rendet teremteni a vitatott életrajzi kérdésekben. Újból felidézi, és véleményünk szerint helyesen ítéli meg az oly sok energiát felemésztő szülőhely-vitát, a Dunavecset, Kunszentmiklóst, Szabadszállást a lehető szülőhelyek sorából kizáró Kiskőrös—Kiskunfélegyháza-pórt, amelynek változó indulatokat hömpölygető vitái az 1960-as években elsősorban a Kiskőrös pártján álló Dienes András és a Kiskunfélegyháza mellett érvelő Mezősi Károly között zajlottak. A szerző a hiteles tények, dokumentumok s az egymással higgadt tárgyilagossággal szembesített vélemények alapján az egyedül lehetséges józan állásponton van: ma sem dől el, hol született a költő, s ebben a kérdésben további tudományos vizsgálatot tart kívánatosnak.

Kettős igényt tartva szem előtt, négy fejezetben mutatja be a költő ifjúságát (*A mézáros és gyermeke; A redematus fia; A földönfutó; A vándorszínész*). Az eseményeket lépésről lépésre követve, az életrajz egyéb kritériumaira is vigyáz: milyen testi és szellemi tulajdonságot örököltett Petőfi Petrovics Sándortól és Hruv Máriától; melyek voltak a kisgyermek első élményei. Az emberi kéz művelte alföldi táj szépségét Főlegyháza ismerte meg, itt szívta magába a magyar nyelv népi ízeit. Fekete Sándor Petőfi olvasmányélményeit vizsgálja, s azt kutatja, mit jelenthetett a tizegynéhány éves gyermeknek a nagyváros forrása. A pályakezdés zaklatott kalandjainak (színészet, katonaság), a csaknem hatéves bonyolult periódusnak a tudományos felderítése nehézségekbe ütközik. A költő az *Úti jegyzeteken*, az *Úti leveleken* s egy rövid önéletrajzi vázlaton kívül nem hagyott

ránk önéletrást. Az életrajzi adatok ellenőrzése, a vallomások, emlékezősek, megjelent tanulmányok közléseinek szembesítése itt igényli a legszigorúbb tárgyilagosságot. A színész Petőfiről kritikus elődökkel vitázva, a tehetség méltatásán kívül fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a színészi pálya idején megismert mintegy százötven darab a költőt az európai romantika különböző hullámaival ismertette meg. A szerző Petőfi „kalandjaiban” jellemet edző élményt lát; ezekből a kalandokból, kóborlásokból nemcsak tapasztalatot gyűjtött verseihez, innen vitte magával a táj, a nép, az ország, a haza szeretetét. A harmincas évek végi és a negyvenes évek eleji Petőfi még kialakulatlan jellem volt, de akiben a kópé vonásai már a jövőt formáló lázadó vonásaival keverednek szüntelenül. A biográfia tudományos értékének lényeges eleme a Petőfi-filológia jelentős munkáinak kritikai vizsgálata. Szigorúan szakszerű megközelítésből eredő józanság, tárgyismeret, leleményesség, mindig tárgyilag is igazolt intuíció jellemzi Fekete Sándor munkáját. A puritán adatszerűség rendszerint a mű olvashatóságának a rovására megy, s a pályakép folyamatos előadását is megtörheti — Fekete könyve viszont érdekes olvasmány (csupán a színes környezet- és korrajz hiányzik).

Az ifjú Petőfi olyan eleven erővel van jelen, hogy az olvasó a tudós-szerző művészi vezetésével maga is részesévé, tanújává válik a gyermek és az ifjú Petőfi életének. Erdeme a műnek, hogy nem az életmű felől következtet vissza az életrajzra, hanem józan tárgyilagossággal az eseményeket szerkeszti össze. Annál kevésbé tudja megőrizni higgadtságát, amikor meghaladott nézeteket elemez, illetve támad — túlfűtött hangnemben.

Noha nyilván más céllal, más szerzői apparátussal készült, ehhez az életrajz-típushoz sorolnám Dávid Gyula és Mikó Imre *Petőfi Erdélyben* című munkáját, amely egybegyűjtve mutatja be Petőfi életének minden erdélyi vonatkozását dokumentumát. Könyvükkel azokon az erdélyi helyeken kalauzolnak végig, ahol a költő megfordult, attól a pillanattól kezdve, amikor Erdély földjére lépett, addig a pillanatig, amikor az utolsó szemtanú is látta.

Körültekintő munkával gyűjtik össze a Petőfi-irodalomból az adatokat, a legapróbb mozzanatok mellett sem mennek el szó nélkül, tanúkat idéznek, tanúkat szembesítenek, s a dokumentumok kommentálása mértékutató, tárgyilagós. Dávid Gyula és Mikó Imre könyve történelmet, legendát és irodalmat sző egybe, amennyiben nemcsak Petőfi erdélyi tartózkodását eleveníti meg, de megvilágítja az események szerepét a művek keletkezésében. Stílusa, hangvétele a művészi életrajz felé tolja a nagy dokumentáltsággal megírt életrajzot, s többek közt ez magyarázza, hogy a könyv bestsellerré vált.

Életrajzi tényekhez ragaszkodik, de azokat regényírói eszközökkel (színes korrajz, remek környezetrajz, plasztikus portrék, egy-egy visszaemlékezés életesítése) jeleníti meg Mikszáth Kálmán *Jókai Mór élete és kora* című, immár klasszikus művészi életrajza. Mikszáth tehát regényt írt Jókairól, olyan műformát indítva útra, amely a századelőn nálunk még ismeretlen volt, az európai irodalomban is alig létezett: az életrajzi regényt. (A két világháború közötti időszakban lesz igen népszerű, olykor már divattermekké silányulva.) Egy nagy író írt remek könyvet egy nagy íróról — Kosztolányi szavaival szólva — úgy, mintha csak két fejedelem bizalmas beszélgetését hallanók. Mikszáth a teljes embert igyekszik megragadni tiszteletreméltó erőnyeivel és emberi gyarlóságaival együtt, s úgy állítja be hősnek, mikszáthi hősnek Jókait, s úgy írja meg a könyv hőse élettörténetének eseményeit, hogy ekközben végesvégig önmagáról, önnön eszményeiről, író-ságának indítékairól és rejtmeiről is vall, hiszen az életrajzról sem tagadhatja meg egyéniségét, ízlését, önmagát. A hiteles portré érdekében hatalmas tényanyagot gyűjtött össze. Mikszáth regénye életközpontú, de a pályaképet is felvillantja.

A Kriterion Kiadó jóvoltából újabb életrajzi munkát kaptunk kézbe Jókai Mórról. Vita Zsigmond a *Jókai Erdélyben* című munkájához korabeli sajtóvisszhangokból, különböző helytörténeti kiadványokból, monográfiákból, szaktanulmányokból dokumentálódott. Szemtanúk, kortársak vallomásait használta fel, az adatokat a Jókai-irodalom legfontosabb műveivel vetette össze. Jókai 1849-ben jön először Erdélybe, utójára 1902-ben; mindössze három hónapot töltött itt (Petőfi tizenegyet), ez az élmény azonban örökértékű számára. Az első fejezetet indító kérdésekre — „Vajon hol kezdődött a Táj és az Író találkozása? Melyik volt az az első pillanat, amelyen túl már nem idegenként, hanem bizonyos vonzalommal tekintett a Királyhágó felé? Mi volt az első hír, amely érdeklődését felkeltette, az első történet vagy az első alak, amely képzeletét megmozdította?” — keresve a választ, a könyv tudományos lelkiismeretességgel kelti életre Jókai erdélyi napjait úgy, hogy a korszak történelmi, társadalmi és politikai viszonyait is próbálja feleleveníteni. Vitának is sikerült, a túlzott filologizálás veszélyét kiküszöbölve,

beépítenie az adatokat az életrajzba. Eligazító és olvasmányos, szórakoztató könyvet tehetett az olvasó asztalára.

Négy kiváló életrajzt közelítettünk meg. Nélkülözheti-e a szakirodalom az ilyen szerű munkákat? Aligha. Sőt az olvasóközönség is szegényebb volna nélkülük. S ez vonatkozik az életrajz műfajának mindhárom típusára. Az egyik típus történelmi kíváncsiságunkat elégíti ki, a másik erkölcsi voltában, egyéniségében, belső énjében ragadja meg az író, a harmadik típus az alkotási folyamatba enged bepillantást.

Boros Erika

Versminőség és irodalomtörténeti érték

„Figyelemmel kísérhető-e az életmű belső, szubjektív rendjén belül, hol és hogyan jelentkeznek a leendő objektív, irodalomtörténeti minőségek?“, azaz hogyan ragadható meg az egyedi jelenségek vizsgálata során (és révén) az általános, a törvényszerű — teszi fel a kérdést könyve* bevezetőjében Széles Klára, s Reviczky Gyula költészetét vizsgálva talál és ad egyfajta, nem kizárólagos választ e hogyanra. A bevezetőben megfogalmazott kérdés általános irodalomtörténeti jellegéből is következtethetünk arra, amiről a könyv egésze meggyőző: nem annyira a Reviczky-költészet vizsgálata itt a fő cél, hanem a vizsgálat során alkalmazott módszerek, egy életmű irodalomtörténeti megközelítésének lehetőségei izgatják a szerzőt.

Az egész műre jellemző módszerességgel, pontossággal Széles Klára már a könyv elején közli vizsgálatának fő jellemzőit: azt, hogy a poétikai szempontok előtérbe helyezésével próbálja meg beilleszteni Reviczky költészetét az egyetemes művészettörténeti folyamatba, kijelölni a költő helyét a magyar irodalom s ezen belül a magyar líra történetében. Ehhez azonban föltétlenül szükséges az életművön belüli értékrend felállítását, az egyes alkotások irodalomtörténeti-esztétikai értékének a vizsgálata, hogy azután e lírán kívülre helyezkedve, a már „megmért“ irodalomtörténeti minőségekhez viszonyíthassa mindazt, ami időtállóan bizonyul Reviczky költészetében. A szerző tudja, hogy valamely rendszerbeli tag értéke annak következménye, hogy egyidejűleg a többi tag is jelen van, tehát egy rendszer valamely elemének értékét igazában a rajta kívül eső dolgok határozzák meg. Az életmű rendszerének működési elveit kutatva ezért vizsgálja az egyes alkotások közötti, a Reviczky-versek poétikai hierarchiáját meghatározó hasonlóságokat-különbségeket.

Közismert, hogy a művészet, ezen be-

lül az irodalom, a társadalmi szerkezet szerves része. E tényt szem előtt tartva, Széles Klára kiváló összefoglaló-rendszerző képességgel vizsgálja, hogyan lesznek a kor tényei Reviczky életművének tényeivé, azaz a költészet alakulását hogyan határozzák meg az adott történelmi-társadalmi körülmények. Így lesz a kötet első részének feladata a poétikai megközelítés történeti szempontjainak a kijelölése. Távolról közelítő módszert alkalmazva halad a szerző a XIX. század Európájától a magyar viszonyokig, és összefoglalja, hogyan határoz meg egy sajátos történelmi helyzet egy sajátos művészi szituációt. „...a polgárság, az újkor eredményeinek összegezése és felbomlása; egy új, még ismeretlen társadalom, új, még ismeretlen forradalmak, társadalmi erők, velük eszmék, vágyak készülődése“ a háttér, ez az alapja a művészetben bekövetkező változásoknak, annak, hogy a tárgyias, közvetlen ábrázolást egy közvetetebb, alanyibb váltja fel. A kívülről közelítő módszert felváltva, a szerző a Reviczky-költészet belső megvilágítását tűzi ki céljául, hiszen az irodalmi műveknek nemcsak intézményjellegükből következő történeti előfeltételük van, hanem pszichológiai is, amennyiben műalkotások. A korproblémák és életműproblémák kölcsönös összefüggését vizsgálva mutat rá arra, hogyan szakít ki a történelmileg meghatározott Időből tizenöt, alkotással mérhető évet Reviczky.

A könyv gerincét az a fejezet alkotja, amely a versek poétikai hierarchiáját tárgyalja, s rámutat arra, hogyan teszi érthetővé az egyes alkotások természetét a felállított értékrend. A Reviczky-líra fejlődési fokozatait követve, nyomon kísérhetjük a hagyományos poétikai keretek felbomlását és a sajátosan reviczky, egyénített versfajta kialakulását. Új poétikai kategóriák még, a régiak már nem alkalmasak e verstípusok megnevezésére, mert különböző eredetű költői konvenciók elegyítése révén alakulnak ki. Így lesz a Reviczky-költészet három

* Széles Klára: Reviczky Gyula poétikája és az új magyar líra. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

Jellegzetes verstípusa a *Reviczky-dal*, a példázat és elmélkedés, és ez a sorrend a hierarchiában elfoglalt helyet is jelöli. Tehát az életművön belüli hierarchia csúcán a dal verstípusait helyezi el a tanulmányiról, ugyanis ezek alkotják az életmű mennyiségi és minőségi többségét, ezekben alányibb az ábrázolás, személyesebb a hang. Reviczky vonzódását a dalhoz így indokolja Széles Klára: „Azért annyira alkalmas önkifejezésre, mert különös tétováságát, tanácstalanságát e felfordult, elkárhóztott világban hasonló »ingadozó« műformává alakítja.” De nemcsak maguk a verstípusok tanúskodnak Reviczky költészetének sajátos egyéni jegyeiről, hanem köteleinek szerkesztésmódja is; ciklusokra tagolja őket, rendszeresen alkalmaz mottókat, nagy súlyt helyez a címválasztásra. E sajátos, egyéni, modern vonások miatt lehet az új magyar líra előfutára, Ady és a nyugatosok elődje.

Amit Széles Klára könyvéről minde-

nekelőtt el kell mondanunk, hogy az olyan kritikai mű, amely ugyanúgy kínálkozik olvasásra, mint a tulajdonképpeni irodalmi művek. Nyelve tudományos, de egy pillanatil sem nehézkes, módszerében mindvégig következetes. Világosan látja és körvonalazza a kérdést, kijelöli vizsgálódásának fókuszpontját, nem vész el a részletekben, s így nem sikkad el a lényeg. Mindig előzetesen kijelöli a tárgyat, közli felismerését, előre jelezve az utat, mely irányba fog haladni a fejezetekben; a részeket pedig összegező következtetések zárják. Analitikus módszerre összefonódik a deduktív eljárásokkal, elemzés révén tehát hitelesre válik a végző konklúzió. Minden sora elemző hajlamról, szintetizáló képességről, széles körű tájékozódásról tanúskodik. Új módszerrel keres feleletet lényeges kérdésekre: hogyan valósul meg az esztétikai érték egy életműben, s ez hogyan közelelhető meg.

Ambrus Ágnes

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

BABITS ADYRÓL. DOKUMENTUMGYŰJTEMÉNY

A Babits-hagyaték kiváló ismerője és tudós gondozója, Gál István egy modern irodalomtörténeti legenda tisztázására vállalkozott, amikor lelkiismeretes filológusi munkával kötetbe gyűjtötte Babits Mihálynak a nagy pályatársról, Ady Endréről írott kritikáit, tanulmányait, verseit s az Adyhoz — vagy róla — szóló leveleket, töredékeket (köztük a Babits súlyos betegsége idejéből fennmaradt ún. *Beszélgető füzetek* vonatkozó anyagát). Vállalkozásának indítékát, de egyben irodalomtörténeti summáját is adja Gál István a könyv bevezetőjében:

„A *Vér és arany* költőjét szeretik szembeállítani Babitscsal, a tudós költővel, a poeta doctusszal. A magyar irodalomtörténet meg is találta a megközelítően precíz kifejezést a két költőtermészetre, az »ihletett költő« és az »intellektuális költő« címkéjével.

Babits és Ady esetében valódi eltérések és vélt ellentétek gondos fenntartása, ápolása nemzedékeken át rangot és tekintélyt adott mindkét költő táborának. Mint fantomok túlélése esetében általában, itt is nagyban hozzájárul a fordított legendához, a két nagy ellenségeskedésének és rivalizálásának meséjéhez a tények és adatok, a hiteles szövegek ismeretének és tudomásulvételének hiánya.

Ady és Babits ismeretségének, barátságának és együttműködésének története a magyar irodalom nagy világnézeti barátságai közül az egyik legjelentősebb. Babitsnak a század első évtizedében írt kéziratai közelebb állnak Ady akkori költészetéhez, mint eddigi föltételezték, 1912 és 1919 között pedig a rohamosan rosszabbodó világhelyzet és a forradalom felé törő hazai változások, majd a haladó szellemet üldöző vadként célba vevő és végsőkig hajszoló országos hadjárat Babitsot a kezdeti rokonszenvnél is közelebb hozta Adyhoz. Ady halála után Babitsot irodalmi szerepe új föladatakra kényszerítette. A két forradalom idején az írói elkötelezettség példátlan vállalásával saját életművének kivételesen fontos társadalmi értékű dokumentumait fogalmazta meg. Ady halálával viszont a tudós tanár, a képzett irodalomtörténész lépett elő Ady életének és életművének megörökítésére tett javaslataival. Az Ady körül még évtizedig zajló vita lehetetlenné tette, hogy

a magyar irodalmi közgondolkodás higgadtan vesse mérlegre Ady életművét. A húszas évek elejétől a legkülönbözőbb politikai áramlatok nem veszik tudomásul Babits és a *Nyugat* érdemeit Ady kultuszának fenntartásában és megteremtésében.“

Az összegyűjtött dokumentumok alátámasztják Gál István ítéletét. A *Nyugataban* közölt Babits-írárok többnyire ismertek persze, legfeljebb új szövegkörnyezetbe kerülnek most; tekintélyes számú egyéb újraközléssel vagy éppen első közléssel is találkozunk azonban. Péchy Blanka Ady-estjét vezették be például azok a költői szárnyalású szavak, amelyeket Gál István az *Auróra* 1923-as évfolyamából idéz: „Nem az a prófeta, aki jövendőt mond. Nem a banális »igék-hirdetője«, nem a pózoló szónok; nem aki beszél, hanem az, aki él. Az élet maga prófétaság, ha tudatára jut élet-voltának s mély rendeltetésének — ha tudatára jut királyságának és van ereje önnön fejére tenni a koronát. — »Az én yachtomra vár a tenger... Minden, mi új, felém üget.« — Így volt: mint egy király jelent meg akkoriban, aki trónját követelte: dalolva és diadalmasan követelte örömrészét az élettől. De a daloló királyban egy sötét látnok rejtőzött már: ez a prófeta nemcsak Dávid volt, hanem együttal Ésaiás. A pacsirta álcája mögül kihangzott már a sirály vijjongása. A diadalmas énekes, a nagy ajándékozó, új kincsek feltárója évről évre inkább zord prófétává lett, kinek szavát már kevesek értették; szava a sirály szava volt a vihar előtt; nem ígéret többé, hanem intés; de nem értették; rest fülek! a pacsirta hangjára lestek még. Most kezdték csak érteni az ifjú Dávid zsoltárait — s már Ésaiás szigorú könyve hullt elbűk. Es akkor azt mondták: »Ady nem a régi!« S ő nem is volt a régi. Megnőtt s előresietett. Elsietett tisztelői elől: egy nagyszerű Achilles, akit hiába követnek a lelkes teknősbékák.“

Az *Erdélyi Helikonban* jelent meg az a Babits-tanulmány (1929-ben), amelyben Adyt Dantéhoz hasonlíttja: „Ady szimbolizmusát valóban danteinek lehet nevezni: ahogyan ő is egy egységes nagy szimbólumrendszer épít ki, ahogyan az egész világ életének szimbólumává, s maga ez az élet ismét szimbólummá, szimbolikus és végzetes, kiválasztott s előre elrendelt léte válik önála is... S ahogyan ez a líra harccá lesz, mint az élet, nemzeti és emberi küzdelemmé, éppen azért, mert megmarad egyéni lírának.“ Kosztolányi különvéleményére reagálva pedig, azt mondja (szintén 1929-ben, a *Magyarország* című lapban): „Értem, hogy Kosztolányinak idegen Ady messianizmusa, de akkor el kell ítélnie vele együtt pl. Shelleyt és még sok más nagyon nagy költőt is, akik az emberiség legmagasabb s talán legködösebb álmának érzelmi kifejezést adtak. De mi lenne az élet, mi lenne a költészet ilyen álmok nélkül?“ (*Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1975.*)

K. L.

T. VERESS ÉVA: KÖRNYEZETVÉDELEM ÉS MEZŐGAZDASÁG

Környezetszennyeződésről hallva az átlagos újságolvasó többnyire csak az ipar okozta ártalmakra szokott gondolni (a levegőbe bocsátott füstre, a folyókba vezetett szennyvizekre stb.). Holott a modern mezőgazdaság is *legalább hasonló mértékben* változtatja meg nemcsak a tájképi környezetet, kiterjedt monokultúrákkal helyettesítve a természetes életközösségeket, hanem a környezet — a levegő, de főleg a vizek s a talaj — „kémiai állapotát“ is. Ez a probléma áll a módszeresen felépített, szakszerűsége ellenére olvasmányos könyv központjában.

Probléma — mondjuk, amelyet nyilvánvalóan csak a biológiai tudományok és az agrotechnika *továbbfejlődése*, az elsősorban biológiai védekezésen alapuló ún. *integrális növényvédelem* alkalmazása oldhat meg. Mert „csak az ökológiai szempontokat messzemenően figyelembe vevő mezőgazdasági termelés tudja orvosolni az említett bajokat“; megismerve s szem előtt tartva „mindazokat a kölcsönhatásokat, amelyek a növények és a környezet között fennállnak, lehetővé teszi a termelőeszközök racionális felhasználását, a műtrágya, a növényvédő szerek észszerű alkalmazását a fajoknak és fajtáknak, valamint a helyi adottságoknak megfelelően. Lehetővé teszi, viszonylag kevés befektetéssel, maximális terméshozam biztosítását anélkül, hogy a környezetet helyrehozhatatlan károsodás érné.“

Igen hasznos és a hasonló kiadványok számára példamutató a függelékben adott *Környezetvédelmi kisléptékű*, amely több mint nyolcvan, a könyv tárgykörével kapcsolatos, a szövegben tehát sűrűn előforduló szakszót értelmez, valamint az *Irodalomjegyzék*, amely több tucat hazai és külföldi, a vizsgált kérdésekről szóló szakmunkát és cikket sorol fel. (*Ceres Könyvkiadó. Bukarest, 1977.*)

Ó. S.

JÖVŐKUTATÁSI FOGALOMTÁR

A *Tudományszervezési füzetek* sorozatban megjelent kötet egy olyan új tudományágat mutat be, amely fejlődésének kezdeti szakaszában tart, fogalmai alakulóban, változóban vannak. E mindenképpen úttörő vállalkozás azonban nemcsak a kezdet nehézségeivel küzd; a szocialista országokban sokáig bizonyos tartózkodással fogadták az új tudományterület erős interdiszciplináris hajlandóságát. Talán ezzel magyarázhatók a *Fogalomtár* belső aránytalanságai: a közgazdasági, technikai vonatkozású szócikkek enyhe túlsúlya a társadalomtudományi (szociológiai, társadalomlélektani, demográfiai, politológiai) szócikkekhöz képest. A szerkesztőknek (Fodor Judit és Haraszthy Ágnes) mégis sikerült megőrizniük a fogalomrendszer nyitottságát, a címszavak között nemcsak a jövőkutatás elméleti és módszertani alapfogalmait találjuk meg. A *Fogalomtár* ilyen értelemben alapját képezheti egy elkövetkező *Jövőkutatói kislexikon*nak. A vállalkozás jellegét néhány szócikk bemutatásával próbáljuk érzékeltetni.

„*Cyborg*. A Cybernetic Organism (kibernetikus szervezet) szavakból alkotott műkifejezés. Jelentése: olyan élő, gondolkodó szervezet, ember, amely egy gépbe úgy van beépítve, hogy mozgási impulzusai vezérlőemelőik vagy -kerekek nélkül a gépet közvetlenül működtessék. Egyes nyugati jövőkutatók szerint a jövőben reális foglalkozási ágként vehető számításba. (Történeti elődjének a II. világháború japán kamikadze pilótái vagy a német egyszemélyes tengeralttjárók tengerészei tekinthetők.)

Deinognózis. A prognózisok egyik fajtája: olyan prognózis, amely egyes fejlődési tendenciák folytatódásának feltételezésével bizonyos vonatkozásokban valószínűleg bekövetkező veszélyekre, károokra, romlásra hívja fel a figyelmet. Lényegében vész-(előre)jelzés. (A kifejezés a görög deinon = vész, veszély és a gnózis = ismeret szavakból származik.)

Ekisztika. Az ember közvetlen környezetének komplex szemléletű vizsgálatával foglalkozó tudomány. Feladata, hogy a lehetséges emberi településeket a sokszor ellentétes szemléletű tudományágak (közgazdaságtan, biológia, pszichológia, szociológia, esztétika, technika stb.) segítségével átfogóan megvizsgálja, annak érdekében, hogy a közvetlen környezet emberi életre maximálisan alkalmassá váljék. Lényeges szemléleti eleme: minden alkotás (objektum) csak eszköz, melynek végső célja, hogy a felmerülő gazdasági, szociális, technikai, esztétikai és kulturális stb. igényeket a legmegfelelőbbben ki tudjuk elégíteni.

Posztfiguratív, kofiguratív és prefiguratív kultúra. Margaret Mead amerikai antropológus kifejezése történetileg egymás után következő kulturális (társadalmi) rendszerekre. A posztfiguratív kultúrában az ifjú nemzedék az öregebbtől tanul; a kofiguratív kultúrában mind a gyerek, mind a felnőtt főként a hozzá hasonló korútól tanul; a prefiguratív kultúrában az idősebb megtanul tanulni a fiatalabbtól. Prefiguratív kultúra akkor válik szükségessé, amikor a *jövő* szinte belerobbant a jelenbe. (Mead, M.: *Culture and Commitment*. New York, 1970.)

Szinektika. A csoportos alkotó gondolkodás módszere olyan megoldások keresésére, amelyek a lehető legkevésbé hagyományosak, legkevésbé „ésszerűek“. A görög eredetű szó, szó szerinti fordításban, különböző elemek összeillesztését jelenti. Lásd még: Brainstorming; Heurisztika.

Vadmadarak (angolul: wild birds). Az USA egyes nagyvállalatai által alkalmazott különleges »tanácsadók«, illetve »ötletgyárosok«. Feladatuk abban áll, hogy elsősorban a vállalat igazgatósága, a kutatás és fejlesztés irányítói részére alkalomszerűen, első megítélésre esetleg teljesen értelmetlen, képtelen, valószínűtlen, fantasztikus és frappáns ötleteket produkáljanak. Ezek az ötletek olyan gondolkodási folyamatok megindításához szolgálhatnak alapul, amelyek azután az ötlet megvalósítására célzó kutatásokra vezethetnek.

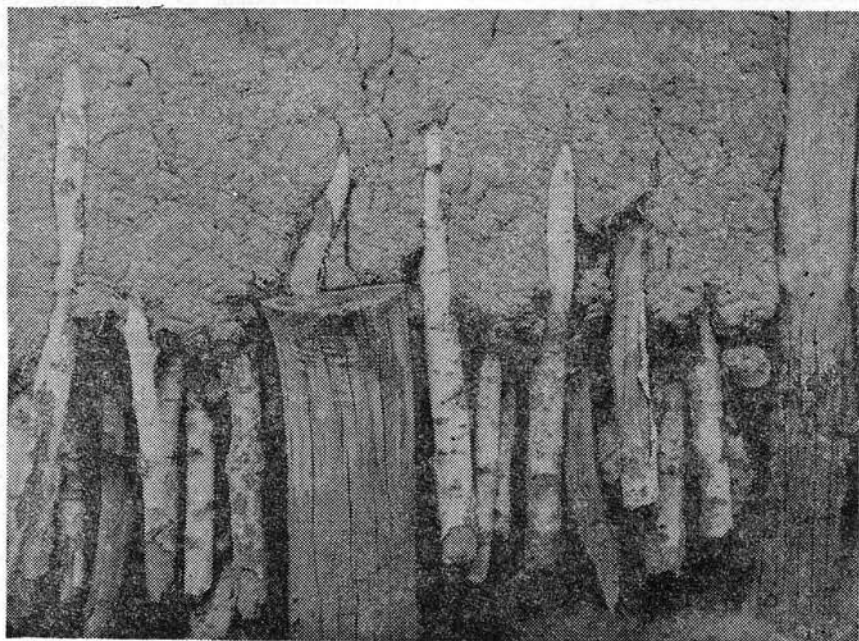
Vatikán-módszer. A római katolikus egyházban a bíborosok testületében az eltérő véleményekből egyetértő állásfoglalás kialakítására régóta alkalmazott módszer, amely hatást gyakorolt a *Delphi-módszer* kidolgozására is.

Lényege az, hogy a probléma vizsgálatával foglalkozók összefövetelük megkezdése előtt egy papírlapot kapnak, amelyen a következő rovatok állnak: a megvizsgálandó kérdés; az ellenérvek; a mellette szóló érvek. A csoportban lezajló vita után a résztvevők visszavonulnak, és rövidebb-hosszabb elmélkedés után kitöltik a papírlapot. A beadott papírlapok feldolgozása alapján az ellenérveket és érveket rendszerezik, és a titkár az így kidolgozott új papírlapot visszaadja a csoport tagjainak. Ennek megvizsgálása után a résztvevők új vitautatást tartanak, majd ennek végeztével új papírlapot adnak a titkárnak. Ily módon lassan közös vélemény alakul ki, az érvek (ellenérvek) nagyobb része ugyanabba a rovatba

kerül, az ellenvélemény híveinek fokozatos átállása következtében. A probléma megvizsgálása akkor fejeződik be, amikor az összes érvek (ellenérvek) ugyanabba a rovatba kerülnek; ez mutatja, hogy az ellenfél vereséget szenvedett. A munkálatok összessége esetleg több hónapig, sőt évig is eltarthat. A probléma és megoldásának jelentősége azonban teljes mértékben igazolhatja ezt a késedelmet. (*La prévision technologique: méthodes et applications. Le progrès scientifique.* 1972. 156—157. 32.)

Tudásfa. A tudományos-technikai fejlődés folyamatainak leírására használatos gráf, amelynek az új tudományos és technikai vívmányok az ágai." (*Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.*)

A. J.

Bakó Klára: Patics